

РОЛЬ ІНШОМОВНОЇ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У СФЕРІ УСНОЇ І ПИСЕМНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядається роль дискурсивної компетенції у сфері усної і писемної комунікації у процесі навчання іноземної мови студентів мовних спеціальностей.

Ключові слова: компетенція, комунікативна компетенція, дискурс, дискурсивна компетенція.

Останні роки ХХ – початку ХХІ століть ознаменувалися значними змінами в соціально-економічному розвитку України, у тому числі в її освітній сфері. Значно активізувалися міжнародні зв'язки нашої держави, посилюється її авторитет у світовому і європейському просторі. Все це стало передумовою для вагомих трансформаційних процесів, які відбуваються у вітчизняній освітній галузі. Особливе місце серед них належить змінам у сфері навчання іноземних мов, зокрема постійним зростанням вимог до рівня мовної підготовки студента – майбутнього фахівця з іноземних мов, виникненням нових науково-методичних концепцій, необхідною умовою підготовки майбутнього професіонала як спеціаліста з фундаментальними знаннями мови, конкурентоспроможного та мобільного на сучасному ринку праці.

Методика викладання іноземних мов побудована на основних компонентах міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції, серед яких дискурсивна компетенція займає досить вагоме місце. З огляду на це, мета статті – визначити сутність поняття “дискурсивна компетенція”, а також проаналізувати її роль у сфері усної і писемної комунікації.

При розгляді дискурсивної компетенції ми спиралась на аналіз понять “комунікативна компетенція”, “дискурс”, “дискурсивна компетенція”.

У науковій літературі ми знаходимо низку визначень комунікативної компетенції, які широко або вузько визначають сутність означеного поняття (Ф.С. Бацевич, О.О. Бистрова, А.М. Богущ, Н.І. Гез, І.О. Зимня, В.О. Коккота, М.І. Пентилюк, Т.В. Радзівська, І.Б. Штерн, М. Юсселер та інші). Одне з найрозгорнутіших визначень комунікативної компетенції подає В. О. Коккота. Комунікативна компетенція – це “здатність здійснювати мовленнєву діяльність, реалізуючи мовленнєву поведінку на підставі філологічних, лексико-граматичних, соціолінгвістичних і краєзнавчих знань та навичок і за допомогою умінь, пов'язаних з дискурсивною, іллокутивною та стратегічною компетенціями, відповідно до різноманітних завдань і ситуацій спілкування” [5, с. 117-124]. У загальних рисах комунікативна компетенція – це здатність мовця до спілкування в різноманітних ситуаціях. Але спілкування – складний процес, під час якого важливими є всі найдрібніші складові комунікації. Таким чином, комунікативну компетенцію розглядають як комплексне утворення, у структурі якого виділяють наступні складові: а) мовленнєву компетенцію, що ґрунтується на чотирьох видах компетенцій: в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі. Ми зазначимо, що компетенція в говорінні включає компетенцію в діалогічному та в монологічному мовленнях; лексична компетенція включає лексичні знання і мовленнєві лексичні навички; граматична – граматичні знання і мовленнєві граматичні навички; фонологічна – фонетичні знання та мовленнєві слуховимовні навички; б) мовну компетенцію, що є інтегративною та включає мовні знання (лексичні, граматичні, фонетичні та орфографічні), відповідні навички. Знання лише мовного матеріалу не забезпечує формування мовленнєвих умінь, студенти мають здобути відповідні мовні знання, і в них необхідно сформувавши конкретні мовленнєві навички для створення та розпізнання інформації; а) дискурсивну компетенцію, що включає комунікативні вміння, пов'язані з умовами реалізації окремих мовленнєвих функцій із застосуванням адекватних мовних моделей-зразків; б) соціокультурну та соціолінгвістичну компетенції, що включають знання,

уміння використовувати в спілкуванні та пізнанні іншомовні соціокультурні і соціолінгвістичні реалії. Іншими словами, це сформованість у студентів цілісної системи уявлень про національно-культурні особливості країни, що дозволяє асоціювати з мовною одиницею ту саму інформацію, що і носій мови, і досягнути у такий спосіб повноцінної комунікації; в) стратегічну компетенцію, що передбачає вміння вибирати ефективні стратегії для розв'язання комунікативних завдань; розвиток здатності студентів до самостійного навчання і самовдосконалення, бажання спілкуватися, слухати і розуміти інших, планувати навчальний процес, уміння адекватної оцінки і самооцінки.

Теоретичним підґрунтям дискурсивної компетенції виступає сучасна теорія дискурсу (О.В. Александрова, В.І. Карасик, О.О. Кібрик, В.В. Красних, О.С. Кубрякова, М.Л. Макаров). Поняттєвий діапазон терміну “дискурс” досить широкий. Т. ван Дейк подає дискурс, як “розмиту” категорію [4]. Н.І. Сукаленко вважає, що цей термін знаходиться між текстом, контекстом, функціональним стилем, підмовою тощо [8, с. 254]. Ф.С. Бацевич визначає дискурс як сукупність мовленнєво-мисленнєвих дій комунікантів, пов'язаних із пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу адресанта слухачем [1, с. 138].

Отже, дискурс можна вважати одночасно живим процесом спілкування й найзагальнішою категорією міжособистісної інтеракції.

Новий підхід у визначенні дискурсивної компетенції в основному оформився в методиці викладання іноземних мов. О.І. Кучеренко вважає, що відповідно до сучасної концепції викладання мови, слід перевагу надавати дискурсу, аніж тексту, тому що “на відміну від тексту, дискурс включає екстралінгвістичні умови спілкування, а це є необхідною умовою формування комунікативної компетенції, тобто здатності співвідносити мовні засоби з конкретними сферами, ситуаціями й завданнями спілкування” [6, с. 89]. Н.П. Головіна виділяє текстовий, жанровий, тактичний і стратегічний компоненти дискурсивної компетенції. Стратегічний компонент охоплює вміння усвідомлювати комунікативний намір і планувати комунікативну подію. Тактичний компонент передбачає сформованість умінь аналізувати ситуацію спілкування й вибирати адекватні їй мовні засоби для досягнення комунікативного наміру. Жанровий компонент включає знання жанрових норм і вміння відбирати типи текстів та створювати дискурс згідно з канонами конкретного жанру. Текстовий компонент розглядають як уміння організувати послідовність речень таким чином, щоб утворився зв'язний текст. При цьому текст в аспекті досліджуваної проблеми розглядають досить вузько, а саме, за традиційною словниковою дифініцією, як об'єднану смисловим зв'язком послідовність знакових одиниць, основними властивостями якої виступають зв'язність і цілісність [6, с. 84–89].

Рівень сформованості дискурсивної компетенції відображає рівень сформованості комунікативної компетенції особистості. Г.І. Богін виділяє п'ять таких рівнів:

1. Рівень правильності – дотримання певного мінімуму правил, які дозволяють відносити кожне повідомлення саме до певної мови. Цього рівня діти досягають у 6-7-річному віці.

2. Рівень швидкості пов'язаний з дією механізму внутрішнього мовлення. Який дозволяє мовцеві збільшити швидкість породження дискурсів; формується у підлітковому віці (10-11 років).

3. Рівень насиченості характеризується використанням усього багатства мовних засобів мови; досягається приблизно в 15-16 років.

4. Рівень адекватного вибору – готовність до вибору стилістичних засобів мови за критерієм “більш/менш адекватній ситуації”.

5. Рівень адекватного комплектування цілісного тексту відповідає здатності мовної особистості “бездоганно” будувати і “бездоганно” сприймати мовленнєві твори [2, с. 55–61].

Останні два рівні, які пов'язані з формуванням культури спілкування мовної особистості, визначили в подальшому специфіку формування іншомовної дискурсивної компетенції студентів мовних спеціальностей.

Отже, дискурсивна компетенція – це здатність мовної особистості будувати й сприймати цілісні дискурси різних типів (усні і писемні) відповідно до комунікативного наміру в межах конкретної ситуації спілкування з урахуванням специфіки їх семантико-прагматичної і граматичної організації на макро- і мікрорівні та взаємозв'язку екстралінгвістичних і лінгвістичних компонентів. Наявність дискурсивної компетенції у студентів передбачає їхнє вміння створювати і сприймати різні типи дискурсів відповідно до ситуації спілкування, а саме: під час мовленнєвого акту дотримуватися параметрів одного типу дискурсу або використовувати різні типи дискурсів залежно від зміни комунікативної ситуації. Володіння різними типами дискурсів рідною і, тим більше, іноземною мовою, не можливе без спеціальної підготовки. Встановлено, що здатність розуміти і відтворювати різні тексти в різних людей неоднакова. Можливо, це пов'язано з тим, що кожний індивід обертається у своїй особливій – сімейній, громадській і професійній сферах, де і зустрічається з певними дискурсами. Проте рідною мовою, необхідним для спілкування набором дискурсів володіє кожен. Цей набір дискурсів набувається завдяки безперервному спілкуванню і взаємодії з іншими комунікантами, мова яких є зразком у різних життєвих ситуаціях. У результаті необхідна номенклатура дискурсів входить в особистісний досвід комуніканта. Під час вивчення іноземної мови навчальна аудиторія залишається основним місцем, де використовуються дискурси, властиві іншій культурі. Саме там студент, який вивчає іноземну мову, має можливість навчитися вибирати, залежно від ситуації, відповідний дискурс і будувати свою промову не тільки правильно, але і по-різному, не використовуючи ідентичні лексичні одиниці і граматичні форми, не починаючи своє висловлювання завжди однотипно, розмовляючи з представниками різних соціальних груп, спілкуючись особисто або телефоном, на вулиці або в помешканні, навіть якщо предмет розмови у всіх випадках однаковий [9].

З метою розв'язання низки практичних завдань методики у структурі дискурсивної компетенції виокремлюємо комплекс відповідних знань і вмінь, а саме:

- лінгвістичні знання про організацію дискурсу на макрорівні (схеми побудови тексту у зв'язку з екстралінгвістичними параметрами) і мікрорівні (знання семантико-синтаксичної організації різних типів дискурсу);
- екстралінгвістичні знання про види ситуацій, контекстів та інші елементи побудови дискурсу.

Беручи до уваги специфіку роботи зі студентами мовних спеціальностей, було вирішено включити у зміст навчання такі знання про дискурс, які б з позиції когнітології сприяли формуванню у їхній свідомості концепту означеного поняття. На нашу думку, це знання основних ознак і категорій дискурсу; загальної структури і природи дискурсу; семантико-прагматичної організації різних типів дискурсу.

Отже, на підставі набутих знань у студентів формуються вміння:

- виділяти лінгвістичні та екстралінгвістичні параметри дискурсу, встановлювати й усвідомлювати взаємозв'язок мовних засобів з екстралінгвістичними аспектами комунікації;
- вибирати тип дискурсу;
- розпізнавати і вживати ключові маркери різних типів дискурсів;
- будувати і сприймати цілісні дискурси з урахуванням екстралінгвістичних параметрів ситуації та особливостей їх семантико-прагматичної і граматичної організації.

Означені вміння щільно пов'язані з умінням аналізувати ситуацію спілкування та її складові, враховувати контекст комунікативної взаємодії, на підставі чого визначати модель побудови дискурсу і мовні засоби для її реалізації. Психологічні, психолінгвістичні і лінгвістичні характеристики усної і писемної форм мовлення визначають особливості формування дискурсивної компетенції у сфері усної комунікації (О.І. Кучеренко, К.Ф. Сєдов) і у сфері писемної комунікації (Н.П. Головіна). Під час роботи з усним дискурсом головну увагу звертають на сталі мовні звороти, просодію, жести в дискурсі,

особливості структури усного дискурсу та поділу його на елементарні дискурсивні одиниці, вирізняється методика транскрибування дискурсу. Під час роботи з писемним дискурсом на першому плані опиняються питання граматики, дослідження дискурсивних факторів мовних явищ. Особливості функціонування контексту в усному і писемному дискурсах впливають на характер роботи з ними. Так, ситуативний контекст в усному дискурсі сприймається безпосередньо, оскільки усний дискурс розгортається у площині “тут і зараз”, тоді як для писемного дискурсу ситуація створення і ситуація сприймання віддалені, тобто просторово-часові параметри писемного дискурсу дискретні (розділені). Означене позначається і на роботі з прагматичним контекстом, зокрема з поняттям “адресат мовлення”. Відсутність безпосереднього контакту підсилює роль категорії адресованості і модальності в писемному дискурсі, потребує їх чіткої вираженості. Автор повинен продумати, а в деяких випадках навіть передбачити ту “віртуальну” взаємодію, яка можлива між ним і читачем у процесі сприйняття останнім тексту. Отже, роль прагматичного контексту в писемному дискурсі ускладнюється порівняно з усним, це проявляється, наприклад, у доборі мовних зворотів, у виборі влучних формулювань, комунікативних стратегій для досягнення поставленої мети, у намаганні вплинути на погляди, емоційний стан, дії адресата, передбачити можливі реакції читача. Стосовно суб’єкта мовлення прагматичний контекст охоплює питання, пов’язані з його цілями, інтенціями, установками. З цього боку, писемний дискурс відрізняється більшим ступенем продуманості, усвідомленості, вмотивованості і підготовленості. Окреслені характеристики принципів для писемного дискурсу і визначають специфіку текстового компонента. Як наголошує О.О. Селіванова, “писемний дискурс характеризується високим ступенем формальності та плановості, а усний – меншою мірою цих ознак” [7, с.135]. Відповідно, для писемного дискурсу особливої ваги набувають такі категорії, як зв’язність, цілісність, послідовність, які допомагають авторові досягти поставленої мети при відсутності безпосереднього адресата мовлення.

Крім того, слід зважати на характерний для усного і писемного дискурсів набір жанрів і норми їх побудови, а також експліцитність і вираженість текстових категорій.

Отже, робота з усним і писемним дискурсами дещо ускладнюється необхідністю враховувати типові для них ознаки. Наприклад, у формуванні дискурсивних компетенцій в усному мовленні роль екстралінгвістичного контексту посилюється, внаслідок чого в центрі аналізу опиняється не лише ситуативний контекст, а й багато інших факторів, характерних для природного розмовного мовлення, як от: паралінгвістичні засоби, інтонація, просодія тощо. У зв’язку з чим виникають труднощі фіксування усних дискурсів. Хоча й існує загальноприйнята система транскрибування, але такий (затранскрибований) текст важко читається і сприймається реципієнтом.

Натомість при роботі з писемним дискурсом наявні труднощі, пов’язані з виділенням і аналізом екстралінгвістичного контексту, основна увага звертається на текстовий аспект, тобто розуміння тексту в дискурсі. Відповідно, при формуванні дискурсивної компетенції у сфері писемної комунікації основною одиницею навчання виступає текст у сукупності з екстралінгвістичними факторами його творення, текст і той дієвий простір, у якому він функціонує.

Отже, іншомовна дискурсивна компетенція відіграє значущу роль у сфері усної і писемної комунікації і сприяє розв’язанню низки важливих питань. По-перше, забезпечує розвиток мовної особистості, для якої вміння будувати цілісні висловлювання згідно з канонами певного жанру для досягнення поставленої комунікативної мети, володіти соціально зорієнтованими дискурсами і кваліфіковано діяти в різноманітних ситуаціях спілкування – один із найголовніших параметрів її освіченості. По-друге, потреба належної мовленнєвої підготовки майбутнього фахівця з іноземної мови зумовлена причинами суто професійного характеру, адже, за словами Г. І. Богіна, “школа лише тоді буде спроможна сформувати в достатній кількості найвищі рівні мовної особистості, коли буде підготовлено відповідний корпус учителів-філологів, яких навчили розв’язувати такі завдання” [2, с. 30].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 342 с.
2. Богин Г. И. Современная лингводидактика / Г. И. Богин. – Калинин: КГУ, 1980 – С.30.
3. Головина Н. П. Формирование дискурсивной компетенции у учащихся старших классов в процессе обучения репродукции и продукции иноязычных текстов (школа с углубленным изучением английского языка) / Н.П. Головина // Автореферат дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 /Российский гос. пед. ун-т.им. А. И. Герцена. – С.-Пб. 2004. – 23с.
4. Дейк Т. ван. Язык. Познание. Коммуникация. / Т. ван. Дейк. – М.: [б. и.], 1989.
5. Коккота В. А. Лингводидактическое тестирование / В. А. Коккота – М.: Высшая школа, 1989. С. 117-124.
6. Кучеренко О. И. Чему обучать: тексту или дискурсу / И. О. Кучеренко // Новые технологии коммуникативного обучения иностранному языку: Сб. научн. тр. – М.: МГЛУ. – 2000. – Вып. 449. – С.84-89.
7. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О. Селіванова. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – С. 135.
8. Сукаленко Н. И. Об отсутствии эпистемологии в гуманитарных науках и о диффузности понятия дискурс / Н.И. Сукаленко // Вісник Харківського національного університету №500. Серія філологія. Вип.33. – Харків, 2001. – С.254.
9. Шевченко І. С., Морозова О. І. Проблеми типології дискурсу. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / І. С. Шевченко, О. І. Морозова. – Харків: Константа, 2005. – 354 с.

Измайлова О.А.

РОЛЬ ИНОЯЗЫЧНОЙ ДИСКУРСИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ В СФЕРЕ УСТНОЙ И ПИСЬМЕННОЙ КОММУНИКАЦИИ

В статье рассматривается роль дискурсивной компетенции в сфере устной и письменной коммуникации в процессе обучения иностранному языку студентов языковых специальностей.

Ключевые слова: компетенция, коммуникативная компетенция, дискурс, дискурсивная компетенция.

Izmaylova O.A.

THE ROLE OF FOREIGN DISCURSIVE COMPETENCE IN THE SPHERE OF ORAL AND WRITTEN COMMUNICATION

The article examines the role of discursive competence in the sphere of oral and written communications. The author analyzes foreign discursive competence in the process of teaching a foreign language among students of language specialties.

Key words: the competence, the communicative competence, a discourse, discursive competence.

УДК 371.132

Кардаш І.М.

МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Розглядається значення виховання мовленнєвої культури для формування творчих здібностей студентів – майбутніх вихователів; розглядається поняття “культура мовлення” та його основні ознаки – експресивність, образність, естетичність; пропонуються шляхи підвищення ефективності формування мовленнєвої культури.

Ключові слова: мовленнєва культура, експресивність, образність, естетичність.